

TÜRKİYE ENERJİ SEKTÖRÜNDE POLİTİKA ÖNCELİKLERİ ve YÖNETİM SORUNU

NİLGÜN ERCAN

TMMOB Kimya Mühendisleri Odası ve TMMOB Enerji Komisyonu Üyesi

ÖZET

Türkiye enerji sektöründe enerji kaynakları ithalatı hızla artan, teknoloji ve finansman açısından da dışa bağımlı bir ülkedir. Enerji sektörünün dışa bağımlılık sorunu enerji alanındaki kaynakların rasyonel kullanımını gerektirmektedir. Sektörün stratejik özelliği de dikkate alındığında düzenleme, planlama, eşgüdüm ve denetim alanında sektörde merkezi örgütlenmenin ve kamu yönetiminin önemi artmaktadır. Buna karşılık sektördeki özelleştirme uygulamaları merkezi örgütlenmenin parçalanması ve kamu yönetiminin geriye çekilerek işlevsizleştirilmesi sonucunu yaratmakta ve ülke kaynaklarının irrasyonel kullanımına neden olmaktadır. Tebliğ'de Türkiye'nin enerji sektöründeki ulusal ihtiyaçlarına cevap verebilecek politika öncelikleri ile sektörde özelleştirme uygulamaları sonucu ortaya çıkan yönetim sorunu ele alınmaktadır.

GİRİŞ

Ülkelerin enerji ihtiyacı nüfus, sosyal ve ekonomik gelişme düzeyi, sanayileşme, kentleşme, teknolojik gelişmişlik gibi birçok sosyo-ekonomik faktöre bağlı olarak şekillenmektedir. Bir altyapı sektörü olan enerji madencilik, imalat sanayi gibi diğer sektörlerle sıkı ve karşılıklı bir etkileşim içinde olup, kalkınma politikaları ve refah düzeyinin vazgeçilmez unsurlarındandır.

Ulusal boyutlu faktörlerin yanında enerji kaynakları itibariyle ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın olması, yerel ve ulusal sınırları aşan enerjileri kaynaklı çevre sorunları, teknoloji ve finans kaynaklarının gelişmiş ülkelerin tekelinde olması enerji sektöründe uluslararası faktörlerin etkisini arttırmaktadır.

Özellikle son dönemlerde gelişmekte olan ülkelerin enerji sektörü, dünyada egemen hale gelen ekonomik-politika yönelişlerinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu politikaların etkisiyle enerji sektörünün kamu örgütlenmesi içinde yer alan alanlarında ticarileştirme – özelleştirme uygulamaları hız kazanmış olup, bu politikaların uzantısı

olarak merkezi yapı zayıflamakta ve buna paralel olarak ortaya çıkan yönetim sorunları yaşanmaktadır.

Bu sorunlara girmeden önce dünyada ve Türkiye’de enerji sektörünün gelişim doğrultularına değinmek yararlı olacaktır.

DÜNYA’DA ENERJİ ALANINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Dünyada enerji tüketimi ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişliklerine göre değişmektedir. Birincil enerji kaynaklarının üretim – tüketim oranlarına bakıldığında Kuzey Amerika, Avrupa, Asya, Pasifik bölgelerinin ürettiklerinin üzerinde enerji tükettikleri görülmektedir. Kuzey Amerika fosil yakıt üretiminde % 25.1’lik bir paya sahipken dünya fosil yakıt tüketiminin % 29.1’ini gerçekleştirmektedir. Asya – Pasifik bölgesinin üretimde % 21.2, tüketimde % 28.9, Avrupa’nın ise üretimde % 11, tüketimde % 19.4’lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Buna karşılık Orta-Dogu ülkeleri üretimin % 15.4’ünü gerçekleştirirken, tüketimdeki payları % 4.6, Afrika ülkelerinin ise üretimdeki payları % 7.4 iken, tüketimdeki payları % 3.2 civarındadır (1).

Dünyadaki enerji tüketiminin büyük bölümünü gerçekleştiren gelişmiş ülkelerde enerji talebi belirli bir doygunluğa erişmiş ve talep artış hızları yavaşlamıştır. Önümüzdeki yıllarda talep artışlarının ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelere kaynaklanması beklenmektedir.

Bu talep artışı içinde, nihai kullanımda elektrik payı en hızlı artan enerji türü olmuştur. Birleşmiş Milletlerin 1996 yılındaki bir yayınına göre 1973 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelere toplam ticari enerji talebi yılda %5 oranında artarken, elektrik talebi yılda %7’lik bir artış göstermiştir. Aynı dönemde gelişmiş ülkelerdeki elektrik talep artışı yılda %3’ün altında gerçekleşmiştir. Bu döneme ilişkin değerlendirmelerde genel enerji talebinin GSYİH’ya elastikiyeti yaklaşık 1 kabul edilirken, elektrik talebinin elastikiyeti 1.5 olarak kabul edilmektedir (2).

Gelişmekte olan ülkelere enerji talebinin artış hızı aynı zamanda bu ülkeleri cazip bir pazar haline getirmektedir. Dünya Bankası’nın altyapı konusuna ayrılmış olan 1994 Dünya Kalkınma Raporu’nda gelişmekte olan ülkelere (enerji dahil) altyapı alanında yılda yaklaşık 200 milyar dolar tutarında yatırım yapıldığı belirtilmektedir. Banka Raporu’nda yüksek miktarlardaki bu yatırımın kamu kaynaklarıyla karşılanamayacağı, bu nedenle altyapı sektörünün özel yatırımcılar açısından çekici hale getirilmiş ticari alanlara dönüştürülmesi anafikrini, çeşitli özelleştirme yöntemi önerileriyle ve ülke örnekleriyle işlemektedir (3).

Ayrıca Birleşmiş Milletlerin yukarıda söz edilen yayınında Dünya Enerji Konseyi'nin gelişmekte olan ülkelerde 1990-2020 yılları arasındaki elektrik sektörü yatırımlarının 2.4-4.4 trilyon dolar tutacağını öngördüğü belirtilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi gelişmekte olan ülkelerin, enerji ve özellikle elektrik sektöründeki yatırımcılar açısından önemli pazar özelliği gösterdiği açıktır.

Diğer yandan Türkiye açısından dikkat çekilmesi gereken bir konu da talep artış hızları düşmekte olan gelişmiş ülkelerde enerji verimliliği ve tasarrufu programlarına önem verilmesidir. Dünyadaki CO₂ yayımını azaltma yönündeki sözleşmelere de paralel olarak, verimliliği artırma yönünde teknolojik gelişmeler ve tasarrufa yönelik programlar söz konusudur. Örneğin AB'nin dört ayrı senaryo üzerinden gerçekleştirdiği 2020 yılına kadarki enerji tahminlerine ve politikalarına göre enerji yoğunluğunda yılda %1-%1.7 arasında iyileştirme olacağı öngörülmektedir (4).

Dünyada ülkelerin sosyo-ekonomik gelişme durumlarına göre enerji alanındaki öncelikleri de değişmektedir. 1989'da yapılan 14. Dünya Enerji Kongresi'nde oluşturulan Komisyonun hazırladığı ve 1992'de 15. Dünya Enerji Kongresi'nde sunduğu bölgesel raporlara göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki ortak anlaşma konuları ve farklılıklar şu şekilde ortaya çıkmıştır (5).

Ortak anlaşma konuları arasında ekonomik büyüme, yeterli enerji temini, teknolojinin önemi ve rolü, çevrenin korunması, enerji verimliliğinin iyileştirilmesi, nihai kullanımda elektrik enerjisinin payının artması, enerji temininde çeşitliliğin olması yer almaktadır. Ortak anlaşma konuları arasında pazar ekonomisi de sayılmakla birlikte, çağdaş toplumlarda tam özgür bir pazar olmadığından bahisle, bazı ülkelerde oldukça farklı bir yaklaşımın sürdüğüne dikkat çekilmektedir.

Diğer yandan sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıklar, tahmin edileceği üzere ise çevresel maliyetlerinin sorumluluğu, kalkınmadaki açıklığın kapatılması, ticaret ve piyasalara serbest giriş ve fikri mülkiyet hakları ve patentler konularında ortaya çıkmaktadır.

TÜRKİYE'YE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Türkiye'de enerji sektörüne ilişkin veriler, gelişmekte olan ülkelerin enerji alanındaki karakteristik özelliklerine denk düşmektedir. Türkiye'de 1997 yılında kişi başına düşen ticari enerji tüketimi 1.1 tep/kişi, elektrik enerjisi tüketimi 1387 kwh/kişi olmuştur. Bu değerler genel enerji tüketiminde ABD ve Lüksemburg'un yedide biri, elektrikte onda biri seviyesindedir. Son on yılda genel enerji talebinin artışının ortalama

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

%5, elektrik enerjisi talep artışının % 9 düzeyinde olduğu belirtilmektedir(6). Talep artışlarının analizine girilmediği takdirde, Türkiye’de enerji sektöründe yüksek artış oranlarından söz etmek mümkündür.

Ancak bu konuda özel önem verilmesi gereken bir diğer gösterge enerji yoğunluğudur. Toplam birincil enerji tüketimi ile GSYİH arasındaki ilişkiyi gösteren enerji yoğunluğu Türkiye’de 1994 yılı itibariyle 0.3498 tep/1000 ABD dolarıdır. Enerji kaynakları kit ve enerji kaynakları açısından bağımlılığı yüksek olan Japonya’da bu değer 0.1554 tep/1000 ABD doları olup, Türkiye’deki enerji yoğunluğunun yarısından daha düşüktür. Diğer bir çarpıcı durum da İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 4 Taraflar Konferansı’na sunulan Ulusal Rapor’da, tüm gelişmiş ülkelerde 1981-1994 yılları arasında enerji yoğunluğu düşerken, Türkiye’de yükselmekte olduğunu belirtilmesidir (7).

Türkiye’nin enerji alanında özellikle dikkat çekilmesi gereken bir diğer özelliği de enerji kaynakları itibariyle ithalat bağımlılığının giderek artması ve kontrol edilemez seviyelere çıkmasıdır. 1997 yılındaki birincil enerji kaynakları tüketimi 71.367.000 tep olmuştur ve bunun ancak % 37’si yerli kaynaklarla karşılanabilmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın tahminlerinde 2020 yılında ülke enerji ihtiyacının ancak % 25’inin yerli kaynaklarla karşılanabileceği öngörülmektedir.

2020 yılındaki enerji talebini karşılayacak arz tarafı ETKB tarafından Tablo-1’deki şekilde oluşturulmaktadır.

Tablo 1: 2020 yılında Türkiye’de Planlanan Enerji Arzı

Kaynak	Talebi karşılama Oranı %
Taş kömürü-linyit	39.4
Petrol	24.3
Doğal Gaz – LNG	22.7
Nükleer	5.8
Hidrolik	2.8
Yeni-yenilenebilir k. (hidrolik hariç)	1.7
Odun	1.75
Diğer	1.5

Kaynak: ETKB verileri

Yukarıda verilen arz programlamasında 2006-2020 yılları arasında toplam 10.000 MW (10x1000 MW) gücünde nükleer santral ünitelerinin devreye sokulacağı öngörüsü bulunmaktadır. Enerji sektöründe sermaye yetersizliği iddiasında olan ve sektördeki özelleştirme uygulamalarına öncelikli gerekçe olarak finansal kaynak yetersizliğini gösteren bir ülkenin bu süre içinde 10.000 MW'lık bir nükleer programı hangi kaynaklarda gerçekleştireceği de ciddi bir tartışma konusu olmalıdır. Bu durum bile yukarıdaki arz programının gerçekçiliğini sorgulamaya ve tartışmaya sokar niteliktedir.

TÜRKİYE'DE ENERJİ POLİTİKALARININ ÖNCELİKLERİ

Türkiye'nin enerji sektöründeki göstergeleri ve ETKB'nin ileriye yönelik projeksiyonları ülkedeki enerji sektörünün olması gereken önceliklerini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye enerji kaynakları ithalatı hızla kontrol edilemez seviyelere çıkan bir ülkedir. Bu temel göstergenin yanında sektördeki finansman ve teknoloji bağımlılığı da dikkate alındığında bu bağımlılığı azaltacak bir ulusal enerji programının gereği ortaya çıkmaktadır. Bu programın asli unsurları, ülkede enerji verimliliğini yükselterek ve enerji tasarrufunu artırarak enerji yoğunluğunu düşürecek her türden önlemin acilen alınması ülkede bugüne kadar etkin bir şekilde yararlanılmayan yeni ve yenilenebilir kaynakların bir planlama dahilinde devreye sokulması. Konvansiyonel kaynaklara, özellikle kömüre ilişkin tamamlanmamış rezerv tesbiti, etüd çalışmalarına hız verilmesi Konvansiyonel kaynakların daha verimli kullanımını sağlayacak teknolojilerin devreye sokulması Sektörde ulusal boyutta teknoloji tabanını güçlendirecek faaliyetlere önem verilmesi, bilim-teknoloji politikalarının ulusal boyutta ayrılacak kaynaklarla kurumsallaştırılması olmalıdır.

POLİTİKA ÖNCELİKLERİ ve YÖNETİM

Türkiye'nin enerji sektöründe ortaya çıkan politika önceliklerinin hayata geçirilmesi ancak etkin bir yönetim ile mümkün olabilir. Yönetim kavramı ve olgusunun olmazsa olmaz unsurları vardır. Bunlar,

- Planlama
- Örgütlenme
- Eleman
- Koordinasyon
- Mali kaynak

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

unsurlarıdır. Ülkemizde enerji sektöründe uygulanmakta olan özelleştirme politikaları sektörde etkin bir yönetimin asli unsurlarını giderek geriletken bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

A) Planlama

Enerji sektöründe 1970'lerdeki petrol krizine kadar bütünsel bir planlama az sayıdaki ülke tarafından yapılmaktaydı. Ancak 1970'lerdeki petrol krizi enerji sektöründe bütünsel bir planlamanın gereğini ortaya koymuştur. Ayrıca enerji sektörü uzun süre gerektiren, pahalı yatırımların yapıldığı bir sektördür. Sektörde arz ve talebin arasındaki uyumun bozulması iki yönde de ciddi ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Talebin karşılanamaması ekonomik kayıplara neden olduğu gibi, arzın talebin önüne geçmesi de ölü yatırım anlamını taşımaktadır. Ayrıca enerji kaynakları ve finansman açısından dışa bağımlı bir ülkede uzun vadeli planlama sektörün rasyonel bir şekilde yönetilebilmesinin birincil ve olmazsa olmaz koşuludur. Türkiye'de özelleştirme uygulamaları öncesinde de sektörde gelişmiş bir planlama olgusundan söz edilemezken, özelleştirme uygulamalarıyla gündeme sokulan başta YİD (Yap - İşlet - Devret) projeleriyle planlama kavramı ve çalışmaları zaafa uğratılmıştır. Bugün ETKB, DPT ve sektördeki ilgili kuruluşlar arasında planlama tartışmalarına konu olmaktadır. Nitekim 1. Enerji Şurası 12. Alt Komisyon Raporunda da, ETKB bünyesinde yürütülen yeniden yapılandırma çalışmaları ve raporlarından bahisle "Su anda mevcut sektör yapısında; Planlama ve işletme yatırımlarının özelleştirme ve tasarruf tedbirleri gerekçe gösterilerek büyük oranda ertelenmiş ve kısıtlanmış olması" ifadesine yer verilmektedir (8).

-Diğer yandan çevrim veriminin yüksekliği, çevre ile ilgili ek yatırımlara ihtiyaç duyulmaması, yatırım maliyetinin düşüklüğü, kısa yatırım süresi ve işletme kolaylığı gibi nedenlerle doğal gaz özel üretici için cazip bir yakıt olmakta, YİD, Yİ ve otoprodüktör projeleri ağırlıklı olarak doğal gaza dayalı olmaktadır. Bu durum Türkiye'nin kaynak planlamasında ve bölgesel ilişkilerinde baskı yarattığı gibi, enerji kaynaklarında ithalat bağımlılığı artışını zorlayan bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

B) Örgütlenme

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana enerji sektöründe merkezi örgütlenme ihtiyacı kendini hissettirmiş, ancak dünyadaki gelişmelere de bağlı olarak zaman zaman öne çıkmış, zaman zaman ise geriletilmiştir. Sektörde merkezileşme ihtiyacı 1929 Dünya ekonomik bunalımı sonrasında ve ulusal kalkınmanın ancak devlet eliyle gerçekleştirilebileceğinin anlaşıldığı yıllarda ortaya çıkmıştır. 1930'lara kadar ağırlıklı olarak imtiyazlı şirketler, yerel yönetimler eliyle yürütülen enerji alanında bu dönemde devletin müdahalesinin

arttığı merkezi bir yapılanma yönünde girişimler olmuştur. Söz konusu dönem ulusal boyutta yeraltı kaynaklarının araştırılması, aranması ve ekonomiye kazandırılması için MTA, Etibank gibi kuruluşların kurulduğu dönemdir.

Aynı dönemde o güne kadar imtiyazlı şirketler eliyle ya da yerel yönetimlerce yürütülen elektrik hizmetinin de merkezileştirilmesi girişimleri ortaya çıkmış, imtiyazlı şirketlerin Nafia Vekaletine bağlanması söz konusu olmuştur.

Türkiye'nin ulusal ihtiyaçları açısından sektörde süregelen merkezileşme eğilimleri 1980 sonrasında ülkemizde egemenliğini kuran neoliberal politikalarla son bulmuştur. Söz konusu politikaların temelindeki uluslararası kuruluşlardan gelen zorlama o kadar açıktır ki, örneğin kömür madenlerinin kamulaştırılması 1979'da, elektriğin dağıtım hizmetlerinin Belediyelerden alınarak TEK'in eline verilmesi 1982 yılında gerçekleştirilmiş, ancak hemen akabinde 1984 yılında yayınlanan 3096 sayılı yasa ile elektrik sektörünün parçalanması gündeme getirilmiş, ayrıca TKİ'ye ait elektrik üretimine hizmet eden kömür madenlerinin işletme hakkı devri gündeme girmiştir. Bugün de enerji sektörünün kamu örgütlenmesi içindeki alanları dikey ve yatay parçalanma yoluyla özel şirketlerin ulaşabilecekleri kârlı alanlar haline getirilmektedir. Gündemde olan Elektrik Piyasası Yasası ile kurulacak Elektrik Piyasası Kurumu/Kurulu ve Dogal Gaz Piyasasının serbestleştirilmesi ile uluslararası finans kuruluşlarının sektörde arzuladıkları yönetim yapısı ve örgütlenme şeklini nihai hale getirmenin son adımları olacaktır.

C) Eleman

Bilindiği üzere özelleştirme uygulamalarının dogal bir uzantısı da doğrudan ya da dolaylı olarak kamu kuruluşlarında eleman azaltımına neden olmasıdır. Bu politikaların tamamlayıcısı olarak, özellikle özelleştirme uygulamalarının yoğunlukla etkisini sürdürdüğü alanlarda kalifiye eleman kaybı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum doğrudan ilgili kuruluşların yayın ve raporlarında dile getirilmektedir.

Örneğin özelleştirme uygulamaları ile karşı karşıya kalan TEAŞ'ın 1995 ve 1996 yıllarında yayınladığı İşletme Raporlarında tüm santrallerin en büyük darboğazı olarak 25 yılını doldurdıkları için kalifiye elemanların emekliye sevkedilmeleri neticesinde ortaya çıkan üretim eksikliği gösterilmekte ve kalifiye eleman açığının bir an önce kapatılması gerektiği dile getirilmektedir. (9)

Ayrıca 1998 yılı Aralık ayında toplanan 1. Enerji Şurası 12. Alt Komisyon Raporunda eleman sorununa da geniş yer ayrılmakta, özel sektörün elektrik üretimi ve dağıtımında etkin rol almasıyla deneyimli teknik ve idari personelin TEAŞ ve TEDAŞ'tan

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

ayrıldığına dikkat çekilerek, bu durumun devlet tekelinde kalması öngörülen iletim alanını da olumsuz yönde etkilediğine dikkat çekilmektedir.

Diğer yandan özelleştirme uygulamaları sadece kalifiye elemanların kamu kuruluşlarından zorunlu emeklilik/isteğe bağlı vb. nedenlerle ayrılmaları sonucunu yaratmamıştır. Kalan elemanlar da karşılaşılan belirsizlik ortamı, gerekli iyileştirme yatırımlarının yapılmaması sonucu ağırlaşan sorunlar karşısında işlevi ve verimliliği geriye çekilmiş bir yapıda hizmet vermeye zorlanmaktadır.

D) Koordinasyon

Stratejik önemi nedeniyle enerji sektöründe düzenleme planlama, koordinasyon ve denetleme işlevlerini yerine getirecek merkezi bir yapının gereği ve önemi açıktır. Nitekim Türkiye 1930'lardan bu yana alanın merkezi bir şekilde düzenlenmesine ilişkin çeşitli girişimleri akabinde bu türden bir yapıya ulaşma şansını ancak Planlı Dönemde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın kurulmasıyla yakalamaya çalışmıştır. Bu anlamda Bakanlık ve ilgili kuruluşları ülkede enerji sektöründeki ulusal gereksinimlere cevap verebilecek bir yapının taşları olarak görülmelidir. Ancak bu yapı oturtulamadan ve sektörde tam bir eşgüdüm sağlanmadan özelleştirme politikalarıyla, merkezi örgütlenmenin kısmen sağlanabildiği alanlar da parçalanmaya gidilmektedir.

Diğer yandan sektörde ulusal ihtiyaçlar açısından koordinasyonun gereği pratikte hemen her aşamada ortaya çıkmaktadır. Sektörde kuruluş amaçları itibarıyla ayrı konularda uzmanlaşmış, değişik kamu kuruluşları bulunmaktadır. Örneğin ülkemizin önemli yerli kaynaklarından biri olan linyitin rezerv tesbiti, etüdlerinin yapılması, işletilmesi ve elektrik üretiminde kullanılmasına kadar giden süreçte MTA, TKİ, TEAŞ gibi kuruluşların tam bir eşgüdüm ve planlama içinde çalışması gerekmektedir. Türkiye'de linyite dayalı santrallerimizde yıllardır süregelen üretim kayıplarının önemli bir bölümü yakıt yetersizliği ve yakıt kalitesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum maden işletmeciliği sırasında ortaya çıkan sorunlardan olabildiği gibi yetersiz etüdlere de kaynaklanabilmekte ve yetersiz etüde dayalı olarak tasarlanan ve inşa edilen trilyonluk tesisler düşük kapasitede çalıştırılmaktadır.

Yıllardır devam eden bu sorun bilinmekte ve söz konusu kuruluşların çalışmaları arasındaki koordinasyonun artması can alıcı bir konu iken tam tersine söz konusu kuruluşlar çalışma alanlarına bağlı olarak değişik boyut ve düzeylerde piyasa politikalarının etkilerini yaşamaya başlamışlar ve merkezi örgütlenme kavramı ve amacından uzaklaşmaya zorlanmışlardır. Bu durum enerji kaynağı, finansman açısından

dışa bağımlı ve kaynakları kıt bir ülkede kaynakların rasyonel kullanımı ilkesine ve dolayısıyla ulusal ihtiyaçlara tamamiyle aykırı bir durumdur.

E) Mali Kaynaklar

Enerji yatırımları sermaye yoğun ve genellikle uzun süre gerektiren yatırımlardır. Özelleştirme politikaları sonucunda kamu yatırımları geriletilmiş, elektrik sektöründeki kamu yatırımları YİD projeleri gerekçe gösterilerek geciktirilmiş, sonuçta Türkiye'nin yüksek maliyetli bir arz yapısına teslim edileceği uyarıları yapılmıştır.

Nitekim bugün özelleştirme uygulamalarıyla karşı karşıya olunan elektrik sektöründe, imtiyazlı şirketler ve özel üretim şirketlerinin elektrik üretim maliyetlerinin kamu maliyetlerinden daha fazla olduğu belirtilmekte, bu durum Denetleme Raporlarına da yansımaktadır. (10) İngiltere'deki havuz sistemine benzer uygulamalarla sektörde rekabetin sağlanacağı ve maliyetlerinin düşürüleceği iddialarının aksine bugün Türkiye'de fiyat ve alım garantisi verilen sözleşmeler yapılmaktadır. Ayrıca elektriğe, ihtiyaç duyulması halinde söz konusu kuruluşlara yatırım maliyetleri üzerinden elektrik bedeli de ödenecektir.

Tüm bu uygulamalar bugüne kadar sektörde ihtiyaç duyulmayan yeni mali kaynakların bulunmasını gerektirmektedir. Özelleştirme uygulamaları söylenenlerin aksine, sektöre kaynak sağlamak yerine sektörün mali kaynak ihtiyacını artıran bir uygulama olarak ortaya çıkmaktadır. I. Enerji Surası 12. Alt Komisyon Raporunda da, kamuda kalması öngörülen iletim kuruluşu için "..... tarife yapısı tamamen kısaca alınmış bir iletim sektörünün planlama ve işletme yatırımlarını karşılama ve gerçekleştirilmesi bir yana ödemeler dengesinde ortaya çıkması kaçınılmaz olan açık nedeniyle günlük işletme ihtiyaçlarını ve personel masraflarını karşılayamayacak bir koruma getiriliyor olması" ifadesine yer verilmektedir. Bu durum nihai olarak tüketicinin karşı karşıya bırakıldığı koşulların ağırlaştırılmasına neden olacaktır.

SEKTÖRDE KRİTİK BİR KONU TEKNOLOJİ

Sektörde enerji kaynakları açısından dışa bağımlılığın azaltılması, verimliliğin yükseltilmesi, kaynakların rasyonel kullanımı, çevre etkilerinin en aza indirilmesi gibi temel tüm konulara içerilmiş bir durumda yer alan kritik bir unsur da teknolojidir. Enerji sektöründe teknoloji konusu sektörün yönetiminin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Mikro ölçekte ve işletme düzeyinde maliyet, örgüt enformasyon, iç denetim, verimlilik gibi işletme yönetiminin bir parçası olan teknoloji sorunu, teknik ilerleme ve teknoloji

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

geliştirme, ulusal boyutlu hedefler, ulusal ekonomiden ayrılacak kaynaklar, kamu fonlarının tahsisi ve harcamasında uyulacak ilkeler açısından bir politikalar setini gerektirmektedir ki bu da makro düzeyde bir sorun olmaktadır.

Nitekim piyasa ekonomisinin en gelişmiş olduğu ülke olan ABD’de bile enerji alanındaki AR-GE faaliyetleri federal fonlarla desteklenmektedir. ABD, son yıllarda. AR-GE faaliyetlerinde özel sektörün payının artmasına karşılık enerji sektöründeki AR-GE faaliyetlerinde özel sektör payının azaldığını belirtmektedir. Enerji sektöründe uzun vadeli ve yüksek risk taşıyan AR-GE faaliyetlerinden söz edilebileceği ve özel sektörün AR-GE yatırımlarının %95’inin kısa vadeli sonuç verecek araştırmalardan oluştuğundan bahisle enerji sektöründeki AR-GE faaliyetlerinde federal hükümetin rolünün önemi vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımın, bugüne kadar teknoloji konusunu ulusal politikalar düzeyine yükseltememiş olan ve bugün de enerji sektörünü bölüp parçalayarak yeni bir yönetim oluşturma iddiası içinde olan Türkiye açısından öğretici bir yanı olmalıdır.

Ülkemizde bugüne kadar ciddi bir teknoloji geliştirme, hatta teknoloji transfer politikasından bile söz etmek mümkün değildir. Bugüne kadarki süreçte, olsa olsa teknoloji satın almaktan yada ithal etmekten söz edilebilir. Bu konuya OECD belgelerinden derlenmiş bir çalışmadan yapılan bir alıntı ile açıklık kazandırmak gerekmektedir. “Kalıcı bir teknoloji performansı kazanılmasında, ithal teknoloji hiçbir biçimde ülkenin kendisinin sağlam bir bilim temeli ile belirli bir inovasyon kapasitesine sahip bulunmasının yerini tutamaz. Önem verilmesi gereken husus yaparak öğrenme ve araştırarak öğrenme yoluyla, “know-how’un özümsemesidir.” (11)

Yukarıdaki hususlar biraraya getirildiğinde bilim-teknoloji politikalarının ulusal boyutlu makro politikalar olduğunu ve teknoloji konusunun sektörde, kamu, özel sektör, üniversiteler ve araştırma kurumlarını kavrayan merkezi bir örgütlenmenin bir unsuru olarak ele alınabileceğini göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye’de yaklaşık 20 yıldır egemenliğini sürdürmekte olan neoliberal politikalar sonucunda hemen her alanda olduğu gibi enerji sektöründe de ulusal ihtiyaçlar ile sürmekte olan uygulamalar arasında ciddi bir gerilim ve uçurum oluşmuştur. Sektördeki ticarileştirme ve özelleştirme politikaları ülkenin enerji alanındaki ulusal ihtiyaçlarına cevap bulmak yerine, Dünya Bankası’nın başını çektiği uluslararası finans çevrelerinin, enerji talebi hızla artan gelişmekte olan ülkelerin bugüne kadar bir kamu hizmet alanı

olarak kabul edilmekte olan altyapı sektörünü ulusötesi şirketlerin yüksek kârlar elde edeceği alanlar haline dönüştürme politikalarıdır.

Özelleştirme politikalarına dayanak olarak getirilen,

- Sektördeki mali kaynak yetersizliğine çözüm bulma
- Rekabet yoluyla sektörde maliyetleri düşürme
- Verimliliği artırma
- Çağdaş yönetim tekniklerine kavuşma

gibi gerekçeler doğru çıkmadığı gibi, tam tersine özelleştirme bugün sektörde dışa bağımlılığı azaltmak, planlama, kaynakları rasyonel kullanma gibi tüm temel öncelikleri olumsuz yönde etkileyen bir sonuç yaratmaktadır.

Enerji sektörü gerek stratejik önemi gerekse kaynakların rasyonel kullanımı açısından düzenleme, planlama, eşgüdüm ve denetleme açısından merkezi bir yapıya ihtiyaç duyulan bir sektördür.

Sektörde bu özelliklere sahip bir kamu örgütlenmesinin önündeki en büyük engel olarak özelleştirme politikaları ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle sektördeki özelleştirme uygulamalarına son verilmeli buna paralel olarak planlama, örgütlenme, kalifiye insan gücü, koordinasyon, mali kaynak unsurları ve teknoloji politikalarıyla güçlendirilmiş, etkin bir kamu örgütlenmesi hedeflenmelidir.

Enerji kaynakları, finansman ve teknoloji açısından dışa bağımlı olan Türkiye'de ulusal ihtiyaçlara verebilecek politika önceliklerinin hayata geçirilebilmesinin birinci koşulu budur.

KAYNAKÇA

1. Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi 1997 Enerji Raporu
2. Trend and Policies, in the World Economy, United Nations Department For Economic and Social Information and Policy Analysis, 1996
3. World Development Report 1994, World Bank
4. Energy in Europe, European Energy to 2020, European Commission, 1996
5. Yarının Dünyası için Enerji, DEK Komisyonu, DEK Türk Milli Komitesi Çevirisi 1996
6. Altas Macide, "Enerji Sektöründe Kömürün Yeri ve Enerji Planlamaları ile İthal Kaynakların Kömür Üretim ve Tüketimlerine Etkileri," Türkiye'de Kömür

Politikaları ve Temiz Kömür Teknolojileri Sempozyumu, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası ve TMMOB Maden Mühendisleri Odası, Ekim 1999

7. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 4. Taraflar Konferansına Sunulan Ulusal Rapor, 1997
8. Türkiye I. Enerji Şurası Komisyon Raporları, Aralık 1998
9. TEAS TSIBDB'nin Faaliyet Raporları, 1995-1996
10. TMMOB, Türkiye'de Enerji Sorunu ve Çözüm Önerileri, 1997
11. İnovasyonun Değişen Ortamı ve Şartları, Hükümetlerin/Devletin Yeni Rolü, TUBİTAK - BTP, Nisan 1999